

Emlékezés Herczeg Ferencre (1863-1954), a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagjára

Remembering Ferenc Herczeg (1863-1954), Full Member of the Hungarian Academy of Sciences

Herczeg Ferenc (született: Franz Herzog) író, újságíró, a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja, másodelnöke és igazgatósági tagja 1863. szeptember 22-én született Versecen Herzog Ferenc József és Hoffmann Lujza gyermekeként. 1954. február 24-én hunyt el Budapesten.

Származása, tanulmányai

Herczeg Ferenc (született: Franz Herzog) jómódú verseci sváb polgárcsaládból származott; apja gyógyszerész majd Versec polgármestere, anyja tehetős építész család tagja. Magyarul csak 1874–76-ban tanult meg a Temesvári Piarista Gimnáziumban – a latinnal együtt (lévén, hogy Versecen nem volt magyar nyelvű tanintézet, így németül vagy szerb nyelven lehetett tanulni). 1876-ban Szegeden, 1878-ban Fehértemplomban folytatta gimnáziumi tanulmányait. 1881 és 1884 között joghallgató volt Budapesten, az egyetemen elvégzése után Temesváron, majd Budapesten volt ügyvédjelölt, sokáig jogi pályára készült.

A szegedi kegyesrendi gimnáziumban „kapott rá” a magyar könyvekre, elsősorban Jókai Mór regényei voltak rá nagy hatással. A fehértemplomi állami gimnáziumban már humoreszket, tankölteményt, verses elbeszélést írt és egy másfélezer hexameteres vígeposzt. A budapesti jogi kar – éppúgy, mint a jogi karrier vagy éppen a főváros – tulajdonképpen teljesen hidegen hagyta, sok esetben kifejezetten nyomasztotta is. Még pesti tanulmányai és ügyvédjelöltsége idején is sokat időzött Versecen, utóbb ügyvédjelölti működését is Délvidékre helyezte át, de továbbra sem ambicionálta a jogi pályát.

Írói és közéleti pályája

Első regénye meglehetősen rendhagyó körülmények között keletkezett: 1886-ban kardpárbajt vívott egy katonatiszttal, Sipos Lászlóval, aki sebesülésébe a párbaj színhelyén (a verseci laktanyában) belehalt. Párbajvétsége miatt a fehértemplomi törvényszék egy esztendei államfogságra ítélte, az ítéletábla helybenhagyta az ítéletet, amit a kúria végül négy hónapra szállított le. Herczeg így négy hónapra a váci fegyházba került, itt írta meg *Fenn és lenn* című első regényét (1890-ben jelenik meg a könyv), amellyel a Singer és Wolfner könyvkiadó 1000 frankos regénypályázatát is megnyerte. Wolfner József könyvkiadó személyesen is felkereste lakásán, amikor ezer forintért megvette a kéziratát.

1886-ban huszonhárom évesen debütált a Pesti Hírlap hasábjain. Kenedy Géza, a napilap szerkesztője közölte néhány cikkét és novelláját. Ügyvédjelölti gyakorlatát is egy ideig Kenedy irodájában folytatta. Ennél is meghatározóbb jelentőségű volt a Budapesti Hírlap alapítója és főszerkesztője, Rákosi Jenő támogatása, aki 1891. március 12-én felfigyelt Herczeg *Egy kard affaire* című tárcájára. A főszerkesztőséget évtizedekig (1881 és 1925 között) ellátó Rákosi a Budapesti Hírlaphoz szerződtette a fiatal Herczeg Ferencet, szépirodalmi munkatársként, mint állandó tárcaíró. Herczeg neve innentől lett országosan ismert, elsősorban népszerű, könnyen befogadható és a politika által is nagymértékben támogatott írásainak köszönhetően. Rákosi Jenő szerkesztő egy tárcáért ötven forintot fizetett

neki, ami kiemelt tiszteletdíjnak számított, de utóbb a Magyar Hirlap szerkesztősége még előnyösebb ajánlatot tett az írónak, a Budapesti Hirlap pedig száz forintra emelte egy-egy Herczeg-elbeszélés honoráriumát. Jókai Mór és Mikszáth Kálmán mellett így Herczeg Ferenc lett a „legnépszerűbb” magyar elbeszélő. Művei a bestsellerpiacon is sikert arattak és már ezekben a korai időkben is sokan tekintettek rá úgy, mint a „nemzet írójára”, nem kevesen pedig egyenesen Jókai és Mikszáth örökösét látták személyében. Herczeg Ferenc ebben az időben kezdett novellák és vígjátékok helyett történelmi drámákat és regényeket is írni. A Nemzeti Színház 1893. március 10-én mutatta be *A dolovai nábob leánya* című első drámáját. Népszerűségét tovább emelte, hogy 1896. december 16-tól az *Új Idők* (1894–1949) irodalmi hetilap főszerkesztője lett. 1893. február 1-jén lett a Kisfaludy Társaság rendes tagja, 1904-től, Jókai Mór halála után pedig megválasztották a Petőfi-Társaság elnökévé, mely tiszteletet 1919-ig töltötte be.

1899. május 15-én a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjai sorába választotta. A Magyar Tudományos Akadémiának 1910. április 28-án rendes, 1914. május 7-én tiszteleti tagja lett, 1920–22-ben és 1929–31-ben, illetve 1945–46-ban másodelnöke, 1922-1946 között igazgatósági tagja.

Irodalomszervező tevékenységével párhuzamosan a politikai életben is aktív szerepet vállalt. 1896-ban Versec városnak lett országgyűlési képviselője szabadelvű párti programmal. Az 1901-es választásokon alulmaradt, azonban az 1904–05-ös időközi, valamint az 1905–06-os és az 1910–18-as általános választásokon a pécskai kerület megválasztotta országgyűlési képviselőjének. 1903. december 16-tól 1910. december 31-ig volt belső munkatársa a Tisza István gróf által alapított *Az Újságnak*, emellett 1911. január 1-je és 1918. október 1-je között szerkesztette a *Magyar Figyelő* irodalmi és politikai szemlét.

1906-ban nősült, felesége a színésznő Grill Janka (más forrás szerint Júlia vagy Juliska). Gyermekük nem született, házasságukat az első világháború idején bontották fel, ezt követően Herczeg – immáron véglegesen – visszaköltözött (Vácról) a fővárosba.

Az első világháború beköszöntével Tisza István miniszterelnök kérte fel arra is, hogy vezesse a Hadsegélyező Hivatalt, ahol 1914 augusztusától 1916-ig dolgozott. 1916-ban Berlinben volt politikai megbízott. A Tanácsköztársaság rövid életű korszaka alatt, 1919 április-májusában a tanácskormány őrizetbe vette, mint „ellenforradalmárt” és a Markó utcai fogházban tartották elzárva.

Irodalmi munkássága a két világháború között teljesedett ki, ekkor lett a Horthy-rendszer kultúrpolitikájának egyik fő arca és a rendszer főirányát jelentő revíziós törekvések élharcosa. Társadalmi megbízatásai is ekkor sokasodtak meg leginkább, melyek közül kiemelkedik a Magyar Revíziós Liga országos elnöki tisztsége, amelyet a 1927 és 1945 között töltött be. A magyar revíziós mozgalom egyik vezéralakjaként ő avatta fel 1932. október 6-án a budapesti Szabadság téren Lord Rothermere ajándékát, a *Magyar fájdalom szobrát* (amelyet 1945-ben eltávolítottak helyéről). Közéleti szerepvállalását számos egyéb tisztség is mutatja: 1920-ban a Délmagyarországi Közművelődési Egyesület elnöke lett, majd tagja a Magyar Külügyi Társaság elnöki tanácsának. 1922-ben a Délvidéki Otthon elnöke, a Pátria Magyar Írók, Hírlapírók és Művészek Klubja elnöke, 1929-ben a Társadalmi Egyesületek Szövetségének díszelnöke, 1931-ben a Dunántúli Közművelődési Egyesület tiszteletbeli elnöke, 1938-ban a Magyarok Világszövetségének tiszteletbeli tagja lett.

Az 1926-os év, írói munkásságának negyvenéves fordulóját valóságos kultúrtörténeti eseményként, ünnepként élte meg a Horthy-Magyarország kulturális élete. Ekkor bocsátják közre munkáinak jubileumi gyűjteményét (melyek 1925 és 1930 között 40 kötetes díszkiadásban jelentek meg), a Nemzeti Színház sorozatosan felújítja színdarabjait, a budapesti egyetem filozófiai kara tiszteletbeli doktorrá avatja, Debrecen (később Budapest) városa díszpolgársággal tünteti ki. *Az élet kapuja* című regényét háromszor is felterjesztették irodalmi Nobel-díjra. 1930-ban Magyar Corvin-lánc kitüntetésben részesült, 1927 és 1945 között a felsőház tagja volt. 1933-ban, hetvenéves korában Horthy Miklós kormányzó az I. osztályú magyar érdemkeresztet adományozta számára.

A világháború végével és a szovjet megszállást követően – ekkor már nyolcvankét éves volt – a tudományos élet és magyar irodalom fórumaiból kirekesztődött, ezt követően már nem is publikált, lényegében teljesen visszavonultan élte le utolsó éveit. Műveit az 1980-as évekig nem adhatták ki Magyarországon. 1993-ban három kötetben megjelentek (befejezetlen) emlékiratai, amelyben az író szemén keresztül láthatjuk Magyarország történelmét a kiegyezéstől a második világháború végéig.

Kilencvenegy évesen 1954. február 24-én hunyt el Budapesten.

Herczeg Ferenc munkásságát igazán az államszocializmust felváltó rendszerváltozás után évtizedekkel fedezték fel ismételten. 2019-ben a magyar állam a nevét viselő irodalmi díjat alapított a kiemelkedő történeti irodalmi tevékenység elismerésére. Ugyanebben az évben kulturális örökségének ápolása céljából megalakult a Herczeg Ferenc Társaság. 2021-ben a Nemzeti Színházban felavatták mellszobrát, Törley Mária szobrászművész alkotását. A Bakócz Tamás esztergomi érsekről szóló *Az élet kapuja* regény fő eszméje a magyarság magányossága, ebből készült színdarabját legutóbb 2020-ban tűzte műsorára az Újszínház. Molnár Ferenc mellett Herczeg volt az 1945 előtti időszak egyik legnépszerűbb színpadi szerzője is. *Kék róka* (1917) című társasági vígjátéka nemzetközi sikert aratott. A műből 2022-ben Pacskovszky József rendezett tévéfilmet. Szintén Pacskovszky nevéhez fűződik a *Majdnem menyasszony* című 2023-as tévéfilm is, *A fehér páva* című regény feldolgozása.

Felhasznált irodalom

- Földesdy Gabriella: Herczeg Ferenc-kalauz. Kairosz, Budapest 2016.
Futó Jenő: Herczeg Ferenc. In: Irodalomtörténet. 16. évfolyam (1927) 1-2. szám, 1-30.
Halmi Bódog: Herczeg Ferenc, az író és az ember. Magánkiadás, Budapest 1932.
Herczeg Ferenc emlékezései. I-II. Singer és Wolfner Irodalmi Intézet Rt., Budapest 1933.
Hertelendy István (szerk.): Az írófejedelem életregénye. A 80 éves Herczeg Ferenc. Hungária Nyomda, Budapest 1943.
A Pesti Hírlap Herczeg-emlékszám. Pesti Hírlap 55. évfolyam (1933) 38. szám.
Pintér Jenő magyar irodalomtörténete. Tudományos rendszerezés VIII. A magyar irodalom a XX. század első harmadában. Stephaneum nyomda és könyvkiadó, Budapest 1941.
Surányi Miklós: Herczeg Ferenc. Életrajz. Athenaeum könyvnyomdája, Budapest 1925.

dr. Kelemen Miklós egyetemi docens,
Nemzeti Közszolgálati Egyetem,
Államtudományi- és Nemzetközi Tanulmányok Kar,
Állam- és Jogtörténeti Tanszék
e-mail: Kelemen.Miklos@uni-nke.hu

